

JONGENS EN WETENSCHAP?
Jongens en (harde) wetenschap, meisjes en (zachte)
communicatie: wetenschapskritiek vanuit
genderperspectief

Veerle Draulans

1. INLEIDING (1)

Gender. De term duikt steeds meer op in wetenschappelijke publicaties (2). Buiten de wetenschappelijke wereld krijgt het woord in Vlaanderen met mondjesmaat bekendheid. Het is overigens geen lemma in een Nederlands woordenboek. Kranten of vulgariserende tijdschriften gebruiken het nauwelijks. Desondanks is een genderbenadering steeds meer een 'must' op internationale wetenschappelijke congressen. Of worden in onderwijs- of onderzoeksvisitatierapporten negatieve opmerkingen geformuleerd als de aandacht voor de genderdimensie ontbreekt.

De toegenomen belangstelling voor gender in de wetenschappelijke wereld is broodnodig. 92% van een groep jonge middelbare scholieren tekende medio jaren tachtig een man als hen de opdracht wordt gegeven: 'Tekenen iemand die wetenschap beoefent' (3). Het hoge percentage mannelijke wetenschappers op de tekeningen spreekt boekdelen over de toenmalige beeldvorming. Maar als we dit confronteren met recente percentages over de personeelsbezetting Zelfstandig Academisch Personeel, dan blijkt de dosis realiteitszin van de toenmalige jonge kunstenaars nog niet zo gek. Het verhaal over vrouwelijke ZAP-leden aan Vlaamse universiteiten is bekend: hoe hoger op de ladder, hoe minder vrouwen. Voor 2002 betekent dit 6,8% vrouwelijke gewoon hoogleraren, 12% hoogleraren, 16,9% hoofddocenten, 23,8% docenten (4).

We stoten hier op een oud strijdpunt van de feministische beweging: representatie. Vrouwen dienen op voldoende wijze vertegenwoordigd te zijn op de diverse echelons van de academische wereld, het politieke beleid, de bedrijfswereld, etc.. Men kan een gelijke kansenbeleid gericht op evenwichtige doorstroming van vrouwen naar hogere functies bepleiten op basis van diverse argumenten. Vooreerst is er uiteraard het rechtvaardigheidsbeginsel: op basis van ethische argumenten is kansgelijkheid vereist. Soms wordt nog het riskante denken van 'schaarste op de arbeidsmarkt' gehanteerd: in tijden van demografische vergrijzing is het niet verstandig slechts een deel van het potentieel aan hoger opgeleide werknemers kansen te bieden. Deze visie is riskant omdat de gedachte aan 'vrouwen als arbeidsreserve enkel in tijden van schaarste' hier erg dichtbij komt. Anderen redeneren dan weer vanuit de dynamiek van een complexe, snel veranderende samenleving, die van organisaties verwacht dat ze deze dynamiek volgen en weerspiegelen. Maatschappelijke diversiteit vergt organisatie-diversiteit. En last but not least is er de argumentatielijn die redeneert vanuit noties over effectief leiderschap, waarbij sommigen suggereren dat meer vrouwelijke aanwezigheid kan stimuleren tot een vernieuwende, creatieve kijk (Draulans 2001, 231-232).

Maar wat zijn de (mogelijke) implicaties van een dergelijke 'vernieuwende, creatieve kijk' voor het domein van wetenschapsbeoefening en voor een vak als genderstudies? Welke processen waren katalysator voor dit herdenken van wetenschapsbeoefening? Stellen vrouwelijke wetenschappers andere vragen aan de orde dan hun mannelijke collegae? Op welke wijze kan men de nodige alertheid ontwikkelen om in onderwijs en onderzoek genderblindheid te vermijden? Het zijn maar een paar voorbeelden ter illustratie van de vele vragen die een thema als 'gender en wetenschap' oproept. Dit artikel wil enkele aspecten van bovenvermelde vraagstelling expliciteren. Eerst breng ik de origine en dynamiek van het genderconcept in beeld, alsook het onbeslecht dispuut rond vrouwenstudies-genderstudies. Een tweede deel verheldert de theoretische voorgeschiedenis van genderstudies. Tenslotte wordt in een derde luik geïllustreerd wat mogelijke consequenties zijn voor de concrete praxis van wetenschapsbeoefening.

2. GENDERSTUDIES OF VROUWENSTUDIES ? EEN MOEIZAAM DEBAT

2.1. Sekse of gender: een discussie

Zoals reeds vermeld is het woord 'gender' in Vlaanderen tot op heden weinig bekend bij het brede publiek. Misschien heeft dit te maken met het feit dat Vlamingen minder dan bijvoorbeeld Nederlanders geneigd zijn als vanzelfsprekend Engelse woorden in het dagelijkse taalgebruik over te nemen. Het Engelse 'gender' is afgeleid van het Latijnse 'genus'. Zoekt men het lemma 'genus' op in een Latijns woordenboek, dan stoot men op diverse betekenissen, zoals geboorte of afkomst. Genus verwijst naar wezens die op basis van natuurlijke afstamming samen horen:

---

een geslacht, een familie, een dierenras of plantensoort. De Latijnse taal kent ook het woord 'sexus', wat gewoon 'geslacht' betekent. Zoals het Latijn gebruikt de Engelse taal twee termen, *gender* en *sex*. Andere Europese talen maken het terminologisch onderscheid veel minder en hebben bijgevolg moeilijkheden om het Engelse *sex-gender* onderscheid adequaat weer te geven. Italiaanse pogingen stranden op ' *Sesso versus genere*'. In de Franse taal proberen sommige auteurs weinig overtuigend met een '*sexe versus genre*'-onderscheid. Het Duits kent slechts één term, *Geschlecht* (5). Uiteindelijk leiden de vertaalproblemen er meestal toe dat men de onderscheidende Engelse termen gewoon overneemt in de eigen taal. Het *gender*-concept wordt dan aangewend als een analytisch concept dat wil uitdrukken dat de onderdrukking van vrouwen en hun zogenaamde inferioriteit of machteloosheid, geen biologische bepaaldheden zijn, doch sociale, culturele, politieke en historische constructies (Bock 1990, 86-89).

Ook al variëren de meningen over de vraag wie aan de bakermat staat van dit taalonderscheid in vrouwenstudies/genderstudies, duidelijk is dat het om een relatief recent gegeven gaat. Het boek *Sex, Gender and Society*, dat de Britse sociologe Ann Oakley in 1972 publiceerde, is een pionierswerk (6). In dit werk stelde Ann Oakley zich tot doel te ontraadselen waarom mensen sterk sociale rollen afleiden uit hun biologische conditie. Liggen biologische dan wel culturele elementen aan de bron van verschillen tussen beide seksen? Oakley bepleit een ont koppeling van biologische imperatieven en sociale opdrachten. Via talrijke, vaak antropologische onderzoeksgegevens, staft ze haar stelling dat wat als mannelijkheid en vrouwelijkheid geduid wordt, berust op toegeschreven culturele codes. Ze opteert voor een systematisch volgehouden onderscheid tussen de termen 'seksen' en 'gender', om zo het verschil te tekenen tussen wat biologisch dan wel cultureel toegeschreven wordt aan mannen en vrouwen. Wie het seksen-gender onderscheid in onze taal strikt wil hanteren, zou een systematisch en volgehouden onderscheid moeten maken tussen enerzijds mannelijk/vrouwelijk als verwijzend naar biologische seksen en mannelijkheid/vrouwelijkheid als vertaling van cultureel toegeschreven *gender* anderzijds (Fox Keller 1993, 10) (7). Een blik op Nederlandstalige publicaties leert echter dat vele auteurs op het domein van vrouwenstudies of genderstudies dit strikte onderscheid niet aanhouden, wellicht vooral om redenen van tekstspelmuk of taalgevoeligheid. Termen als mannelijkheid of vrouwelijkheid klinken relatief zwaar. Op dit punt heeft de Engelse taal het iets makkelijker: *male/female* duidt op mannelijk/vrouwelijk, *masculinity/femininity* verwijst naar cultureel bepaalde *gender*-interpretaties.

Wie aandachtig nagaat op welke wijze de termen seksen/gender in wetenschappelijk onderzoek worden aangewend, stoot snel op inconsequent gebruik. In menige schriftelijke bevraging dienen de respondenten naast leeftijd ook de belangrijke onderzoeksvariabele 'geslacht' aan te kruisen. Vaak wordt dan in de bespreking van de onderzoeksresultaten geschreven in termen van 'een *gender*analyse', terwijl eigenlijk de biologische seksen als basis van antwoord geldt. Ook het omgekeerde is waar: ogenschijnlijk heldere biologische seksen-beschrijvingen hebben vaak een dieperliggende *gender*verklaring. Volgend voorbeeld kan dit illustreren: in bepaalde Afrikaanse regio's stelt men een verschillend geboortegewicht vast bij jongetjes en

meisjes. Een argeloze onderzoeker kan dit interpreteren als een sekse-gegeven: baby's en peuters van het mannelijke geslacht wegen meer dan meisjesbaby's en peuters. Een meer nauwkeurige analyse leert evenwel dat een cultureel bepaald genderverschil in de patronen van voedselbedeling aan de basis ligt van het verschillend lichaamsgewicht: bij voedselschaarste voorzien de vrouwen eerst de volwassen mannen van voeding, daarna de zonen, in derde instantie de dochters en, als er dan nog voldoende voedsel over is, eten de moeders zelf. Met andere woorden: wat ogenschijnlijk kan gerapporteerd worden als een biologisch sekseverschil, heeft eigenlijk alles met cultureel bepaald gender te maken. In sociologisch onderzoek en onderwijs wordt daarnaast vaak verwezen naar 'rollen'. Meestal hebben 'rollen' te maken met door een cultuur toegeschreven genderpatronen. Het aantal zuiver biologisch sekse-bepaalde 'rollen' is eerder beperkt: men kan denken aan de min of voedstermoeder, of de spermadonor.

Sinds de publicatie van Ann Oakley is het concept 'gender' frequent onderwerp van reflectie geweest. Historica Joan Wallach Scott verfijnde en nuanceerde het, en drukte een stempel op het verdere interpretatiekader (Scott 1986, 1996). Onderzoekers waren er van overtuigd dat een volgehouden 'sekse-gender'-onderscheid zou leiden tot een ware paradigmawissel, op basis waarvan bestaande premissen en standaarden van wetenschappelijk onderzoek opnieuw object van evaluatie zouden worden. Vrij snel echter bleek de diversiteit van betekenissen die men aan het genderconcept toekende op het domein van historisch onderzoek een dergelijke paradigma wissel te bemoeilijken, oordeelde Joan Scott. Ze analyseerde de wijze waarop het genderconcept in historisch onderzoek fungeerde en onderscheidde drie betekenisvelden, gaande van a) gender als louter descriptieve term, over b) een interpretatieve term, aangewend ter verklaring van bepaalde ontwikkelingen, tot c) term aangewend als synoniem voor 'vrouwen'. In die laatste betekenis gaat elke kritische kracht van het genderconcept verloren en worden vrouwen uiteindelijk weer onzichtbaar gemaakt. Wie 'vrouwen' bedoelt, kan maar beter geen verhullend synoniem gebruiken en gewoon 'vrouwen' schrijven, aldus Joan Scott. Het door Scott gesignaleerde probleem van meervoudige betekenisverlening bestaat overigens vandaag nog, zoals blijkt uit kritische tekstanalyse.

Scott kent aan het genderconcept twee wezenlijke dimensies toe. Het genderconcept beschrijft sociale relaties vanuit het perspectief van geslachtsverschillen en analyseert van daaruit machtsrelaties. Wie het accent legt op de wederkerigheid van gender als relationeel concept bedoelt dat een wijziging in de betekenisverlening aan mannelijkheid invloed heeft op de inkleuring van vrouwelijkheid, en vice versa. Het recente fenomeen van vaderschaps cursussen is hiervan een treffend voorbeeld: verschuivingen in de beeldvorming en rolpatronen verbonden aan moederschap hebben repercussies voor beeldvorming en rolverwachtingen ten aanzien van vaders. Een aantal vaders gaat in dergelijke cursussen op zoek naar de gevolgen van dergelijke verschuivingen en wil daarop een eigentijds antwoord formuleren, dat dicht aansluit bij hun persoonlijke beleving. Hoe vullen (jonge) vaders hun vaderrol in? Welke verwachtingen hebben ze zelf inzake vaderschap? Waar zien ze knelpunten, moeilijkheden, aarzelingen?

Opmerkelijk is dat Joan Scott thans kritische vragen stelt bij de mogelijkheden en grenzen van het gender als analyseconcept (zie hierover ook Draulans 2000). In 1986 accentueerde ze sterk haar geloof in gender als classificerende term, die niet enkel ordening en onderscheid met betrekking tot sekse mogelijk maakt, maar vooral ook een vorm van verzet inhoudt tegen biologisch determinisme, verscholen in het begrip 'sekse' of 'seksueel verschil'. Aan de vooravond van het jaar 2000 vraagt Joan Scott zich vertwijfeld af of we evolueren naar een wereld waarin ideeën over biologisch determinisme opnieuw de relaties tussen vrouwen en mannen bepalen. Ze stelt in de Verenigde Staten een al maar groeiende belangstelling vast voor sociobiologie, geloof in genetische bepaaldheid, evolutionaire psychologie, moleculaire biologie en neurobiologie. Betekent dit alles dat het genderconcept mislukt is in het oorspronkelijke opzet, met name weerwerk bieden tegen het herleiden van sociale relaties en menselijke verhoudingen tot verklaarbare fysische en biologische processen? Is homoseksualiteit genetisch bepaald? Kan men via vrouwelijke hormonen mannelijke agressiviteit milderden? Joan Scott meent dat het genderconcept niet in staat is een sterk wederwoord te bieden op dergelijke vragen, juist omdat het zich niet waagt op het domein van de fysieke en biologische conditie van het menselijke bestaan. Scott komt tot het besluit dat de sterkte van het genderconcept in het verleden, met name het uitgesproken accent op de culturele genese van denken in termen van mannelijkheid/vrouwelijkheid, wel eens de zwakte van vandaag kan zijn. Deze sterkte-zwakteanalyse verbindt ze met de hardnekkige weigering in het verleden het genderconcept ook maar enigszins te verbinden met anatomische sekse. De fixatie op gender als sociaal construct liet als het ware de lichamen, de locus waarop deze sociale constructen gebouwd werden, ter zijde. In werkelijkheid echter is gender als sociale vormgeving toch steeds sociale vormgeving opgelegd aan mannen en vrouwen die hun mens-zijn ook lichamelijk beleven en wiens fysieke verschillen niet ontkend kunnen worden. Gender vooronderstelt dus toch het gegeven van fysieke sekseverschillen. Zijn scherpe conceptuele tegenstellingen tussen sekse en gender dan wel vol te houden? Lange tijd weigerden feministen anatomische sekseverschillen te bestuderen, vanuit de idee dat dit noodzakelijkerwijze het aanvaarden van essentialistische vooronderstellingen zou impliceren, aldus Scott. Maar uitgerekend dit maakt het genderconcept vandaag kwetsbaar. Omdat men zich absoluut niet wou inlaten met de 'natuur' en lichamelijkheid, is het hele domein van de wetenschap dat zich buigt over de natuur, niet in het minst over de menselijke natuur en de fysieke en biologische vormgeving ervan, buiten het feministisch denkproces gebleven. En daar wordt vandaag een prijs voor betaald. Joan Scott bestrijdt elke poging tot monocausale verklaringen voor machtsverschillen tussen beide seksen. De tijd van ofwel een (puur) biologische verklaring, ofwel een (puur) culturele verklaring, is voorbij. Belangrijk is de onderlinge verbondenheid te zien. Aangezien ook in sociologische kringen het vernieuwde elan van sociobiologie en neodarwinisme niet onopgemerkt blijft, ligt hier een boeiend terrein voor verder onderzoek en discussie. Tegelijkertijd vergen dit onderzoek en debat tot op heden een bedachtzame evenwichtsoefening op de koord tussen de beide uitersten van of cultuur of biologie.

2.2. Van vrouwenstudies naar genderstudies: wenselijke perspectiefverbreding?

Gender wil zowel de wederkerigheid tussen mannelijkheid/vrouwelijkheid als machtsrelaties zichtbaar maken. Maar komt deze wederkerigheid in een keuze voor 'vrouwenstudies' voldoende aan bod? Sinds enkele jaren woedt een polemiek over de wenselijkheid van een naamsverandering van vrouwenstudies naar genderstudies.

Het *Tijdschrift voor Vrouwenstudies* veranderde in 1998 na een intense, via het tijdschrift te volgen, discussie de titel naar *Tijdschrift voor Genderstudies*. Sommige lezers verzetten zich uitdrukkelijk tegen deze wijziging en verkiezen nog steeds de vaktitel 'vrouwenstudies', vanuit de overtuiging dat het een meer herkenbare en radicale feministische term is. Hun voorkeur voor 'vrouwenstudies' is mede ingegeven door de vrees dat een accent op 'gender' als uiteindelijke doelstelling een genderneutraal perspectief heeft, waarin 'de tweede sekse' opnieuw minder zichtbaar, zo niet onzichtbaar, wordt gemaakt. Rosi Braidotti bijvoorbeeld, filosofe en hoogleraar vrouwenstudies in Utrecht, beschouwt vrouwenstudies als het intellectuele wapen van een door vrouwen geïnspireerde en geleide sociale beweging voor het verbeteren van de materiële en symbolische status van vrouwen (Braidotti 1990: 438). Ze is allerm minst gelukkig met een koerswijziging richting genderstudies en accentueert tot op vandaag sterk de binding tussen vrouwenstudies als centrum van theorievorming en de maatschappelijke, politieke en culturele vrouwenbeweging. Deze binding was, zoals verder in dit artikel nog wordt toegelicht, zeker in de beginperiode van vrouwenstudies als academische discipline erg belangrijk (8). In Vlaanderen opteerden onderzoekers aan de RUG voor een analoge naamsverandering: 'RUG- Centrum voor Genderstudies'. Aan de K.U.Leuven kreeg het interfacultair college dat sinds 1999-2000 gedoceerd wordt, de naam 'genderstudies'.

Op basis van welke argumenten verdedigen mensen de overgang en perspectiefverbreding van 'vrouwenstudies' naar 'genderstudies'? De belangrijkste reden is dat vrouwelijke wetenschappers die deze optie verdedigen hun onderzoeksveld niet al te exclusief willen oriënteren op vrouwen en ervaringen van vrouwen. Parallel hiermee wensen zij niet dat de studie van het mannelijke geslacht overgelaten wordt aan mannen (al dan niet via een afzonderlijk vakgebied 'mannenstudies') (9). Mannen en vrouwen kunnen beiden zinvol reflecteren over mannelijkheid/vrouwelijkheid. Vandaar de optie tot perspectiefverbreding naar een studie waarin de wederkerige relatie tussen mannelijkheid en vrouwelijkheid centraal staat (10). Wat zijn hiervan de thematische gevolgen, bijvoorbeeld voor een thema dat verder in dit artikel nog aan de orde komt, met name wetenschapskritiek? Met de overgang van vrouwenstudies naar genderstudies voltrekt zich een inhoudelijke verschuiving van 'vrouwen' of 'vrouwen en wetenschap' als studieobject naar een analyse waarin nagegaan wordt op welke wijze constructies over mannelijkheid én vrouwelijkheid het denken over wetenschap hebben beïnvloed (Fox Keller 1987, 8). Hiermee verbreedde ook de groep geïnteresseerden van haast uitsluitend vrouwen naar een qua sekse gemengde groep (11).

Critici van de term genderstudies houden vast aan het argument dat een naamsverandering gelijk staat met een (té) vergaande aanpassing aan in academische middens heersende waarden en normen. Ze menen dat een ontwikkeling vanuit de marge van de wetenschappelijke wereld naar aanvaarding in een academisch midden, tezelfdertijd een afkeer ten aanzien van het woord 'feminisme' met zich meebracht alsook een teloorgang van een vrijplaats voor feministisch debat. Bovendien, zo argumenteren ze, zullen langzaam maar zeker ervaringen van vrouwen weer uit het blikveld verdwijnen in genderanalyses. Een qua sekse homogeen samengestelde groep biedt de garantie dat ervaringen van vrouwen als vertrekpunt van wetenschappelijke reflectie ten volle aan bod komen. Critici van de term 'genderstudies' vrezen tevens dat mannelijke wetenschappers in hun analyse van genderthematieken vanuit een neutraliteitsconcept inzake wetenschapsbeoefening, machtsverhoudingen tussen seksen zullen bespreken, alsof ze zelf als mannelijke wetenschappers buitenstaanders zijn, zonder eigen aandeel in de problematiek. Als mensen in hun onderzoek accent leggen op convergerende belangen tussen mannen en vrouwen - mannen kunnen evenzeer slachtoffer zijn van denken in dichotomieën -, zullen elementen van machtsongelijkheid andermaal versluierd raken, zo luidt hun argumentatie (Brouns 1990, 441-444).

Versluiert of minimaliseert gender al te sterk (machts)verschillen? De polemieken blijft gaande, tot op vandaag. En er is meer aan de hand dan enkel een debat over naamsverandering of academische accaparatie. Het gaat uiteindelijk om een debat ten gronde over betekenissen en over object van onderzoek. Maar men mag genderstudies niet beschouwen als een radicale breuk met vrouwenstudies. Ik heb geleerd dat het nodig is om de continuïteit tussen genderstudies en vrouwenstudies enerzijds maar ook het verschil tussen beiden anderzijds expliciet uit te leggen aan studenten. Aanvankelijk deed ik dit minder expliciet en dan formuleerden sommige studenten als kritiek dat de cursus misschien wel 'genderstudies' heet, maar feitelijk behoorlijk veel tijd en aandacht inruimt voor feministische theorievorming. Sinds deze kritiek 'van in den beginne' leg ik uit waarom het onmogelijk is iets zinvol te vertellen over genderstudies vandaag zonder de theoretische voorgeschiedenis van feministische theorieën (Evans 1995; Beasley 1999). Men kan met andere woorden vandaag weinig zinvol schrijven over genderanalyses, zonder weet te hebben van de pakweg dertigjarige wetenschappelijke voorgeschiedenis die voert naar feministische theorievorming. Overigens blijft de theoretische driedeling van gelijkheids-, differentie- en deconstructiedenken ook in genderstudies bijzonder relevant en handig als analyse-instrumentarium. Een visueel beeld kan het specifieke van een genderbenadering weergeven: eigen aan een mobile, zo'n beweeglijk licht kunstwerkje dat aan het plafond hangt en langzaam beweegt door luchtverplaatsingen, is dat elk touwtje in evenwicht moet blijven. Bij de minste over- of onderbelasting van één van de touwtjes, gaat het geheel uit evenwicht. Hang aan het ene touwtje de door een samenleving toegeschreven associaties met mannelijkheid, aan het andere touwtje de associaties toegeschreven aan vrouwelijkheid. Elke wijziging aan het ene touwtje, blijft niet zonder gevolg voor het andere touwtje van de genderperspectiefmobile.

Keren we nogmaals terug naar het voorbeeld van wetenschapskritiek vanuit genderperspectief. Hierin staat, zoals reeds vermeld, centraal op welke wijze (cultureel bepaalde) ideeën over mannelijkheid en vrouwelijkheid meespelen in wetenschapsbeoefening. De vraag of gender al te sterk (machts)verschillen versluiert of minimaliseert komt vanzelfsprekend ook in colleges 'genderstudies' aan de orde. De gevoeligheid voor de verhouding van genderstudies tot feministische theorieën ligt bij studenten zeer verschillend. Een enkele student liet zich bij een (anonieme, schriftelijke) evaluatie ontvallen dat hij of zij een meer genderneutrale aanpak had verwacht. Wat bedoelen mensen als ze pleiten voor een 'genderneutrale aanpak'? Soms lijkt het wel alsof een pleidooi voor 'genderneutraliteit' feitelijk getuigt van verzet tegen aandacht voor genderverschillen. Genderneutraliteit als nobel, ver streefdoel impliceert naar mijn mening dat vandaag systematisch wordt nagegaan waar en op welke wijze genderverschillen een rol spelen. Ik wil nogmaals verwijzen naar de analogie met etniciteit, scholingsgraad of klasse als analyseconcept in onderzoek. Wie bijvoorbeeld als langetermijndoelstelling beoogt rassendiscriminatie te verminderen, brengt toch ook eerst de feitelijkheid in kaart? Vandaag pleiten voor absolute genderneutraliteit, is hetzelfde als in een wedstrijd twee lopers aan de start brengen, zonder er rekening mee te houden dat één van beiden (de mannelijke atleet) vooraf wel en de andere (de vrouwelijke atleet) vooraf niet (of veel minder) mocht trainen (Dejonckheere 2000).

3. WETENSCHAPSKRITIEK VANUIT GENDERPERSPECTIEF

3.1. Hoe het groeide...

Wie op zoek gaat naar stimulerende factoren voor wetenschapskritiek vanuit genderperspectief, stoot op een mooi samenspel tussen theorie en praxis als katalysator. Immers, zowel elementen uit de kennissociologie die zich in de jaren zestig ontwikkelde, als ideeën of overtuigingen van de vrouwenbeweging als sociale beweging in de jaren zeventig, gaven aanleiding tot wetenschapskritiek vanuit genderperspectief. Welk soort kennis scheppen wetenschappen? Waaraan ontlene wetenschappen hun autoriteit? Hoe verhouden wetenschappen zich ten aanzien van sociale vraagstukken en waarden? Zijn wetenschappen waardenneutraal en contextonafhankelijk? Niet alleen vrouwen formuleerden dergelijke vragen, maar zij benaderden deze wel vanuit een specifieke invalshoek.

Kennissociologen stellen zich tot doel ontwikkelingen van wetenschappelijke kennis te situeren in hun specifieke politieke en sociale contexten, en plaatsen gangbare ideeën over waardenneutraliteit en contextonafhankelijkheid onder kritiek. De publicatie van het boek *The Structure of Scientific Revolutions* van Thomas Kuhn betekende in 1962 een belangrijke bijdrage tot het debat over contextonafhankelijkheid van wetenschap. In dit boek stelt Kuhn een klassieke

---

overtuiging over wetenschappelijke kennisverwerving onder kritiek. Hij wou de invloed van een intellectuele en sociale context op het wetenschappelijke onderzoek illustreren en aantonen dat deze betekenisvol zijn voor paradigmaverschuivingen in de wetenschapsbeoefening. Thomas Kuhn schrijft dat bij 'normale' wetenschapsbeoefening de leermeester de student inleidt in een bepaald denken. De student integreert dit denken en behoort, eenmaal de inhouden van het specifieke vakgebied volledig verwerkt, tot een bepaalde traditie van een wetenschappelijke gemeenschap. In het wetenschappelijke socialisatieproces, waarbij de leermeester de student als het ware 'binnenleidt' in een specifiek denksysteem, spelen paradigma's een belangrijke rol. Vernieuwend denken wordt vaak gestimuleerd door twee 'groepen' wetenschappers, die met elkaar gemeen hebben dat zij nog niet helemaal zijn ingewijd in de klassieke paradigma's verbonden aan een specifieke tak van de wetenschap. Hij verwijst hierbij naar jonge wetenschappers, of mensen die pas een voor hen nieuw wetenschapsgebied verkennen, en naar 'relatieve buitenstaanders', wetenschappers die vragen stellen over domeinen die niet meteen zeer specifiek tot hun vakgebied behoren. Vanuit die 'territoriumoverschrijding' stellen ze soms vragen die voor klassiek ingewijden geen vragen zijn, omdat deze laatsten door assimilatie van de leermeesterkennis gewoon geen oog hebben voor bepaalde vragen. Het hoeft geen betoog dat men vrouwen kan beschouwen als dergelijke 'jonge' wetenschappers of 'relatieve buitenstaanders'. Vrouwen waren, zeker in de jaren zestig-zeventig, jong in de wetenschapsbeoefening. Als relatieve buitenstaanders formuleerden sommigen onder hen vragen bij bepaalde onbereflecteerde gewoonten of kritiekloos aanvaarde theoretische vooronderstellingen van de 'ingewijde' wetenschappers.

Een tweede impuls tot de ontwikkeling van wetenschapskritiek vanuit genderperspectief kwam er vanuit de vrouwenbeweging die in de jaren zeventig een snelle groei kende. Ondanks de interne verscheidenheid, die feitelijk niet toelaat te spreken over 'de' vrouwenbeweging, kan men toch stellen dat zij toen vooral streefde naar gelijkheid tussen mannen en vrouwen op alle domeinen van het maatschappelijke en politieke leven. Om deze gelijkheid te realiseren, dienden ervaringen en perspectieven van vrouwen, alsook de sociale realiteit waarin zij leven, volwaardig deel van denkprocessen te worden. Deze opties riepen nieuwe vragen op: hoe verandert de wereld als mensen rekening houden met ervaringen van vrouwen? Of: in welke richting evolueren politiek en wetenschap wanneer perspectieven van vrouwen deel van de analyse worden?

Het samenspel tussen beide schijnbaar onafhankelijke ontwikkelingen, met name enerzijds wetenschapstheoretische inzichten vanuit de kennissociologie en vragen, uit de praxis van de vrouwenstrijd anderzijds, vormde de eerste aanzet voor een project rond het thema 'vrouwen en wetenschap'. Hierbij is vooral het woord 'samenspel' betekenisvol, want elk element afzonderlijk ontbrak het aan wezenlijke aspecten om daadwerkelijke theorievorming rond gender en wetenschap mogelijk te maken. De kennissociologie leverde het belangrijke inzicht dat sociale en politieke krachten inwerken op de ontwikkeling van wetenschappelijke theorieën. Maar in hun denken over de relatie wetenschap-samenleving besteedden kennissociologen weinig aandacht aan de sekse- of genderverschillen. Maar ook feministische ideeën die zich ontwikkelden vanuit de brede vrouwenbeweging misten iets en bleken niet in staat

---

een wetenschapskritische theorie vanuit vrouwenperspectief te ontwikkelen, zonder de dynamiek teweeggebracht door de kennissociologie. Feministische publicaties stelden wel de uitsluiting van vrouwen uit het maatschappelijke en politieke leven kritisch in vraag, maar hadden in de beginjaren weinig belangstelling voor de repercussies van dit thema voor de wetenschap, die men sterk associeerde met mannelijkheid. Later groeide verzet tegen een visie op wetenschapsbeoefening als een anoniem, belangeloos, onpersoonlijk en universaliseerbaar gebeuren. De focus van wetenschapskritiek vanuit feministisch standpunt werd steeds sterker "de diepgewortelde, populaire mythologie die objectiviteit, redelijkheid en verstand als mannelijk bestempelt en subjectiviteit, gevoel en natuur als vrouwelijk. In deze verdeling van emotionele en intellectuele taken heeft de vrouw altijd het persoonlijke, gevoelsmatige en individuele gewaarborgd en beschermd, terwijl de wetenschap - bij uitstek het gebied van het onpersoonlijke, rationele en algemene - blijft voorbehouden aan de man"(Fox Keller 1987, 11).

3.2. Kritiek op scheidend denken

Hoe sterk is wetenschap verbonden met het begrip 'mannelijkheid'? Zou het verschil uitmaken als de binding tussen wetenschap en mannelijkheid minder sterk was? En als het verschil uitmaakt, waarin zou dit verschil dan tot uiting komen in de feitelijke wetenschapsbeoefening? Dergelijke vragen vormen het uitgangspunt voor onderzoekers die een kritische doorlichting van wetenschapsbeoefening vanuit genderperspectief tot object van hun studie maken. Merkwaardig hierbij is dat wetenschap uitgesproken geassocieerd wordt met een mannelijke activiteit, veel sterker dan bezigheden als schilderen of schrijven. Maar zelfs dan nog zijn zogenaamd grote schilders of schrijvers vaak mannen. Hangt dit samen met noties als deskundigheid en professionaliteit? Worden activiteiten waarin professionaliteit en deskundigheid belangrijk zijn, meer dan andere activiteiten verbonden met 'mannelijkheid'? Wetenschapskritiek vanuit genderperspectief neemt een analyse van de moderne samenleving, als context van wetenschapsbeoefening, tot vertrekpunt. De grondstructuur van de samenleving zet zich door in de wijze van wetenschapsbeoefening. Evelyn Fox Keller, professor wiskunde en biofysica, maar vooral bekend voor haar analyses over vrouwen en wetenschapsbeoefening, noemt 'scheidend denken' hét hoofdkenmerk van deze grondstructuur. Wetenschapskritiek vanuit genderperspectief wil dus 'de oorsprong, kracht en gevolgen' (Fox Keller 1987, 13) van scheidend denken onderzoeken en kritisch in vraag stellen. Maar om welke scheidingslijnen gaat het hier? Welke tegenstellingen of dichotomieën worden element van debat? Hierbij valt onder andere te denken aan volgende op elkaar inwerkende en met elkaar verbonden associaties, die niet enkel horizontaal (tegenstelling) doch ook verticaal (samenhang) met elkaar verbonden zijn:

---

mannelijkheid	vrouwelijkheid
transcendent	immanent
openbaar	privé
objectief	subjectief
abstract	concreet
theorie	praktijk
universeel	particulier
kijken	aanraken
macht	liefde
onpersoonlijk	persoonlijk
autonomie	heteronomie
rationaliteit	emotionaliteit
filosofie	literatuur & poëzie
intellectuele leven	dagelijkse leven
geest	lichaam
cultuur	natuur
actief	passief
bekend	vreemd
beheerst	onbeheerst
meerdere/primair	mindere/secundair

De doelstelling van wetenschapskritiek vanuit genderperspectief is niet een andere wetenschap te ontwikkelen, maar wel te evolueren naar een wetenschap die openstaat voor de mogelijkheden die thans latent of verholen in wetenschappelijke projecten vervat liggen, maar niet tot hun recht kunnen komen. De hardnekkige scheidslijnen van dualistisch denken, vanuit bovenvermelde dichotomieën, staat dit tot-hun-recht-komen in de weg. Nodig is dus de scheidslijnen van dualistisch denken kritisch te bevragen en de wederkerigheid van de diverse begrippen te verdedigen. Hierbij wil ik zijdelings opmerken dat analyses in het kader van vrouwenstudies of genderstudies vaak zelf gebruikmaken van tweedelingen of tegenstellingen, zoals cultuur-natuur, beroepsactiviteiten-familieleven, seks-gender, gelijkheid-verschil, autonomie van het vak-integratie van het vak. Ontstaat er een ander beeld van wetenschapsbeoefening, wanneer mensen die naar wetenschap kijken of aan wetenschapsbeoefening doen, daarbij de concepten en connotaties betrekken die traditioneel sterk met vrouwelijkheid worden verbonden? (Fox Keller & Longino 1996, 1-4)

Twee vragen genieten sinds de jaren tachtig bijzondere aandacht. Waar ligt de origine van de binding tussen mannelijkheid-objectiviteit-wetenschap? En: in welke termen wordt de relatie tussen wetenschapper en studieobject beschreven? Dat er een wisselwerking is tussen de wetenschapper als kennend subject en zijn of haar onderzoeksthema staat niet ter discussie. Zonder een dergelijke wisselwerking is kennis uitgesloten. Belangrijk is na te gaan hoe, in welke bewoordingen of via welke beelden, deze wisselwerking werd of tot op vandaag wordt beschreven. Een blik op het verleden leert dat deze relatie vaak werd verwoord in gendergebonden taal en metaforen, met accent op afstandelijkheid en scheiding als noodzakelijke voorwaarden van degelijke wetenschappelijke kennis.

3.3. De oorsprong en kracht van gendergeladen scheidend denken

Onderzoek naar de wijze waarop de binding mannelijkheid-objectiviteit-wetenschap in het verleden gestalte kreeg, accentueert vooral de dichotomiserende invloed van Bacon en Descartes. Vanzelfsprekend kan men hen beiden niet de volle of unieke verantwoordelijkheid voor het denken in dichotomieën toedichten. Maar het is wel intrigerend te zien hoe ze elk, ondanks een zeer verschillende visie op wetenschapsbeoefening, een accent hebben gelegd met vérdragende gevolgen.

Anno 1662 werd in Londen de 'Royal Society' opgericht, symbool voor de institutionalisering van de nieuwe wetenschappen. Aan deze oprichting was een hevig debat voorafgegaan, met als inzet een visie op de kern van wetenschapsbeoefening 'nieuwe stijl'. Opmerkelijk in de woordenstrijd van de rivaliserende stromingen was dat de verhouding tussen wetenschap en macht vooral weergegeven werd in metaforen over sekse, lichamelijkheid en seksualiteit. Een eerste stroming, de zogenaamd hermetische traditie, verwierp een strikte scheiding tussen geest en natuur, vanuit de overtuiging dat 'geest' ook doorwerkt in de natuur. Verdedigers van deze stroming refereerden onder andere aan Paracelsus, alchemist uit de zestiende eeuw, wiens teksten talrijke gendergekleurde metaforen en beelden bevatten, met een sterk accent op eenheid en het opheffen van een strikte scheiding tussen man en vrouw. In zijn voetspoor beschreven zeventiende-eeuwse alchemisten de relatie tussen geest en materie, tussen diegene die kent en het te kennen object, in beelden en metaforen waarin harmonie of het samengaan van mannelijk en vrouwelijk centraal staan, zoals het beeld van seksuele gemeenschap of van de hermafrodiet.

Een tweede stem in de polemiek voorafgaand aan de oprichting van de Royal Society verdedigde een heel ander standpunt. Niet harmonie, maar wel strikte scheiding tot zelfs overheersing van de natuur door beoefenaars van wetenschap was het streefdoel. Deze stroming vond een verwoed voorvechter in Francis Bacon (1561-1626), vaak vernoemd als een van de grondleggers van empirische wetenschapsbeoefening met accent op zintuiglijke waarneming en experiment. In de woordenstrijd met de alchemisten viel de visie die hij samen met anderen verdedigde uiteindelijk het meest in de smaak van de Royal-Societystichters. Waarom is Bacon belangrijk binnen de context van wetenschapskritiek vanuit genderperspectief? Hij was niet enkel vernieuwend door zijn accent op zintuiglijke waarneming en inductie. Innoverend was hij ook in de wijze waarop hij het doel van wetenschapsbeoefening verwoordde. Wetenschap moest gericht zijn op de overheersing van de natuur door de mens, ten einde betere levensomstandigheden en welvaart te garanderen. Bacon beschreef deze overheersingsverhouding in een subtiel gendergekleurd taalspel.

In de westerse culturele traditie was een schrijfstijl in sterk gendergeladen taal en metaforen niet nieuw (12). Het innoverende van Bacon was de hevigheid, de stelligheid of kracht waarmee hij de natuur beschreef in gendergebonden overheersingstermen: de aarde is de voedende moeder of de schoot van het leven, wetenschap wil de natuur tot slavin maken en zou daarbij best gebruik maken van de nieuw ontwikkelde technische middelen. De wijze waarop Bacon vrouwelijke

---

technische middelen. De wijze waarop Bacon vrouwelijke metaforen en symbolen op specifieke wijze verbond met onmacht en overheerst worden, stond uiteraard niet los van een breder tijds kader: in diezelfde periode verscherpte bijvoorbeeld de Engelse koning via wetgeving de heksenvervolgingen. Aan het eind van zijn leven verwoorde Bacon de binding tussen mannelijkheid en machtsuitoefening steeds explicieter. Twee jaar voor zijn dood schreef hij *New Atlantis* en schetste daarin zijn droom van een hiërarchisch geordende, patriarchale samenleving. In zijn utopische stad en staat speelden mannelijke wetenschappers een prominente rol. Hij voerde hen op in haast priesterlijke gestalten en dichtte hen de macht toe om via hun wetenschappelijke arbeid mensen uit hun ellende te verlossen.

Een heel andere visie op wetenschapsbeoefening werd ontwikkeld door R. Descartes (1596-1650). Ook al berust zijn wijsgerig discours op radicaal andere fundamenteen dan het gedachtegoed van Bacon, toch leidde ook zijn denken tot scherpe dichotomieën. Levend in de turbulentie van een postrenaissancesamenleving in volle verandering, ging hij op zoek naar een antwoord op de fundamentele vraag: "Wat maakt een mens tot mens?" Deze zoektocht leidde hem tot het bekende besluit: het cogito maakt een mens tot mens.

Een aantal vrouwelijke auteurs, zoals Braidotti en Lloyd, achten het denken van Descartes in belangrijke mate verantwoordelijk voor de sterke binding tussen mannelijkheid en rationaliteit, ook al was Descartes hierin niet nieuw. Reeds ver voor zijn tijd werd vrouwelijkheid verbonden met 'minder', in de zin van minder rationeel, minder zin voor verantwoordelijkheid, ... Maar toen werd niet ontkend dat vrouwen ook rationeel konden zijn, alleen waren ze dat in vergelijking tot mannen in mindere mate. Lloyd meent dat sinds Descartes een heldere scheidslijn getrokken wordt tussen aan de ene kant de rede en aan de andere kant alles wat buiten de rede ligt, alles wat niet rationeel is. Vanuit de sterke verbindingslijn tussen vrouwelijkheid-lichamelijkheid-zintuiglijkheid-emotionaliteit, etc., is de vraag van dan af niet langer 'minder of meer' redelijk. Het accent verschuift naar wél of niet redelijk. Lloyd noemt het cogito van Descartes "een oorlogsverklaring aan het vrouwelijke" (Lloyd 1985, geciteerd in Braidotti 1990, 203-204) omwille van de verschuiving van een kwantitatief (meer of minder rationeel) naar een kwalitatief (wel of niet rationeel) verschil met betrekking tot rationele competentie. Descartes zelf doorzag evenwel het geslachtsspecifieke masculiene karakter van deze stellingname niet of stelde het niet expliciet aan de orde. Hij dacht vanuit universele pretenties over rede en rationaliteit, besluit Lloyd. Anders dan Bacon beschreef hij de relatie tussen het denkende subject en het object van kennis veel minder in uitdrukkelijk gendergeladen taal. Maar toch heeft zijn denkwijze dus gendergebonden effecten, zeker als men ze begrijpt tegen de achtergrond van de toenmalige, reeds door dichotomieën getekende samenleving. Een fundamenteel en in feministische kringen vaak verwoord punt van kritiek is dat Descartes schreef in termen van een niet-geïncorporeerde rationaliteit, alsof denken als activiteit mogelijk is los van lichamelijkheid (13). Vragen over de verhouding tussen het menselijke lichaam en de menselijke geest of over de verhouding tussen geïncorporeerde menselijke ervaringen en bewuste of onbewuste processen zijn in feministische theorieën en gendertheorieën nog steeds erg actueel (cf de bedenkingen van J.Scott, zie Draulans 2000).

3.4. De actuele kracht van denken in dichotomieën

Het taalspel dat auteurs als Braidotti en Lloyd hanteren, klinkt in elk geval strijdvaardig, maar komt me wat ideologisch en polariserend over. Hierdoor riskeert alle aandacht te verglijden naar het taalspel, terwijl de inhoud ten onrechte op het achterplan raakt. Bovenstaande informatie over de ideeën van Bacon en Descartes illustreert immers treffend de sterk historische en culturele verankering van scheidend denken in de westerse samenleving. Individuele theorieën kunnen niet worden losgekoppeld van het bredere tijdsclimaat en zijn bijgevolg sterk contextbepaald. Tezelfdertijd kunnen die individuele theorieën ook een versterkend effect hebben ten aanzien van reeds bestaande maatschappelijke overtuigingen. Met andere woorden: het ideeëngoed van Bacon en Descartes had een dichotomie-maximaliserende werking. Wat me bijzonder intrigeert in deze gegevens is dat verschillende eeuwen geleden reeds een dispuut werd gevoerd met in de kern een concept dat tot op vandaag een centrale plaats bekleedt in debatten vrouwenstudies/genderstudies, namelijk relationaliteit of verbondenheid. Het twistgesprek tussen de alchemisten en de aanhangers van Bacons visie was ten gronde een discussie over de tweedeling scheidend-verbondenheid.

Het oude debat is nog steeds actueel. Want telkens weer wordt ook in hedendaags wetenschappelijk onderzoek verbondenheid geassocieerd met vrouwelijkheid. Ik beperk me tot enkele voorbeelden, die met elkaar gemeenschappelijk hebben dat een visie met sterk accent op de binding tussen vrouwelijkheid en verbondenheid, door andere onderzoekers onder de verdenking van reductionistisch essentialisme wordt geplaatst. Vrouwen zouden hun morele oordeelsvorming opbouwen vanuit concrete, relationele betrokkenheid en niet vanuit abstracte, universele categorieën, schreef Carol Gilligan in haar polemieek met haar leermeester Kohlberg. Dit debat startte met de publicatie van Gilligans *'In a different voice'* (1982). Sommige onderzoeken naar leiderschapsstijlen en management geven aan dat vrouwelijke managers en leidinggevendenden veel minder dan hun mannelijke collegae *'top-down'* handelen vanuit een hiërarchische structuur. Vrouwelijke leidinggevendenden zouden veeleer het middelpunt vormen van een sterk relationeel communicatienetwerk, dat soms als een webstructuur wordt beschreven (zie bijvoorbeeld Klenke 1996; Demenint & C.E. Disselen 1992, Astin & Leland 1991, Helgesen 1990). Wetenschappelijk onderzoek naar taalgebruik toont aan dat vrouwen meer dan mannen aandacht besteden aan solidariteitsbevorderende communicatie.

Hoe komt het dat niet enkel in het verleden, maar tot op vandaag, velen spontaan vrouwelijkheid associëren met relationaliteit of verbondenheid, ook in wetenschappelijk onderzoek? Wordt deze verbinding misschien via opvoedings- en socialisatieprocessen doorgegeven? Ja, is het antwoord sinds de publicatie van onder andere Nancy Chodorows studie uit 1978, *'The Reproduction of Mothering. Psychoanalysis and the Sociology of Gender'*. De auteur biedt hierin, naar mijn mening, een plausibele verklaring voor de sterke verbinding tussen vrouwelijkheid en relationaliteit. Chodorow is één van de auteurs die op een zeer positieve wijze de betekenis van de moeder-kindrelatie schetst, mede via een kritische analyse van freudiaanse theorievorming (14). Freud definieerde immers vrouw-zijn en

(14). Freud definieerde immers vrouw-zijn en vrouwelijke seksualiteit in termen van een tekort of 'deficiëntie', tegen de achtergrond van een mannelijke standaard. Bovendien benadrukte Freud in zijn vaderbeeld het structurerende belang van het losgemaakt zijn van anderen, in het bijzonder van de symbiose met de moeder, terwijl net empathie en verbondenheid centrale elementen zijn van een zorgende relatie. Termen als separatie, scheiding en afstandname staan in freudiaanse theorievorming centraal en de moeder verschijnt als diegene die de groei van een kind naar onafhankelijkheid kan bedreigen. Feministische theoretici accentueren het primordiale belang van de moeder voor de ontwikkeling van het kind en geven een andere, veel positievere invulling aan vrouwelijkheid en vrouwelijke seksuele identiteit. In het samenspel van aanwezigheid én afwezigheid, van nabijheid én afstand, ontwikkelen kinderen de competentie tot relationele autonomie.

Chodorow beschrijft 'moederen' als een quasi universeel vrouwelijk gebeuren. Merkwaardig is overigens dat van mannen wel wordt gezegd dat ze kunnen moederen, maar zelden wordt van vrouwen gezegd dat ze vaderen. Vanwaar dit onderscheid? Ondanks ingrijpende maatschappelijke veranderingen, waaronder veralgemeende beroepsarbeid van vrouwen, blijven vrouwen moederen. Is het zo voor de hand liggend dat het baren van kinderen automatisch moet leiden tot een primaire opvoedingstaak? En als om welke reden dan ook de moeder afwezig is, nemen vooral andere vrouwen ouderlijke functies over ten aanzien van het jonge kind. Denken we aan verpleegkundigen in de materniteit, kinderverzorgsters in een kribbe, onthaalmoeders of kleuterleidsters. Waarom blijven vrouwen moederen? Chodorow verwerpt puur biologische argumenten ('moederinstinct') en verzet zich tegen sociobiologische standpunten, vanuit de overtuiging dat dergelijke stellingnamen meestal een normatieve lading hebben en feitelijk een maatschappelijk status-quo willen bestendigen.

Chodorow is ervan overtuigd dat op basis van psychoanalytische theorieën zinvol nagedacht kan worden over de vraag waarom vrouwen moederen. Vooral het accent op onbewuste mentale en affectieve processen, zoals fantasie, projectie of verdringing, die mee gestalte geven aan iemands persoonlijkheidsontwikkeling, spreekt haar hierin aan. In haar denken ligt het accent op de sociale relationele beleving van het kind, met aandacht voor invloeden als individuele persoonlijkheidskenmerken, de gezinsstructuur of het heersende psychologische klimaat in de samenleving. Mannen en vrouwen begrijpen hun ervaring van verschil en anders-zijn vanuit een relationele context, en dus mede vanuit de zorgfunctie van de moeder. Net in deze relationele zorgcontext, die zonen en dochters grondig verschillend beleven, ligt de basis voor het moederen van vrouwen en het niet-moederen van mannen, schrijft ze (Chodorow 1989, 184-190).

Moeders hebben een wat andere relatie met hun zonen en hun dochters. Dit verschil uit zich niet in duidelijk andere handelingen of een ander verzorgingspatroon. De factor 'herkenning' leidt tot zeer subtiele, kleine nuanceverschillen: moeders waren immers ook ooit meisje en dochter. Dit inleefvermogen kan tot gevolg hebben dat moeders hun dochter minder als 'vreemd' of 'losstaand' ervaren dan hun zoon. Moeders zouden ook gemakkelijker hun persoonlijke verwachtingen, verlangens en verzuchtingen op hun dochter projecteren. Ze beleven gevoelens van eenheid en continuïteit langer en sterker met dochters dan met zonen. Gevolg is dat sommige

nuïteit langer en sterker met dochters dan met zonen. Gevolg is dat sommige moeders hun dochters niet echt tot zelfstandigheid stimuleren, terwijl ze hun zonen wel makkelijker onafhankelijkheid gunnen. Een situatie die soms, zeker in de adolescentieperiode, tot pijnlijke conflicten kan leiden. In de puberteit bevestigen de lichamelijke en psychologische veranderingsprocessen van meisjes hen tegelijk als vrouw, als diegene die biologisch sterk met haar moeder overeenkomt. Meestal behouden meisjes een sterke band met hun moeder, ook als ze in hun leven meer ruimte bieden aan de vaderfiguur. De vaderfiguur verschijnt voor het meisje niet als de dermate belangrijke identificatiefiguur dat het meisje haar sterke binding met de moederfiguur doorbreekt. Het meisje ontwikkelt een, soms ambivalente, affectieve band met beide ouders. Dit alles betekent dat groei naar volwassenheid voor meisjes niet noodzakelijk gedacht wordt in termen van (radicale) scheiding of loskomen van de moeder, doch veeleer vanuit relationaliteit. Meisjes ontwikkelen hun persoonlijkheid doorheen een complexsamenspel van afstand en nabijheid, zowel ten aanzien van de moederfiguur, die in klassieke psychoanalytische theorieën met symbiose wordt verbonden, als ten aanzien van de vaderfiguur, symbool voor afstand en objectiviteit. Maar, zo redeneert Chodorow verder, deze relationele competentie ontwikkelt het meisje niet omdat de moeder haar biologische moeder is, wel omdat de moeder/een vrouw haar primaire verzorgster was.

Dit onderscheid tussen zonen en dochters werkt ook door in de eigenschappen die kinderen als mannelijke of vrouwelijke eigenschappen verinnerlijken. Jongens ervaren de competentie tot relationele binding als een moederlijke eigenschap, waarvan ze zich dienen te distantiëren. Ze worden immers verondersteld zich te identificeren met de vaderfiguur, die echter in vele westerse kernegezinnen tot op vandaag minder lieflijk aanwezig is dan de moeder. Doorgeredeneerd naar het thema wetenskapskritiek vanuit genderperspectief, betekent bovenstaande informatie dat kinderen vanaf de vroege kindertijd relaties tussen mensen interpreteren en duiden vanuit een schema waarin ze de kunst van het objectiveren, van het onderscheiden tussen het ik en de wereld, zowel cognitief als affectief verbinden met mannelijkheid. Processen waarin de grens tussen het 'ik en de wereld' of het 'ik en de andere' vervagen, worden verbonden met vrouwelijkheid. Als wetenschap kritische distantie ten aanzien van het te bestuderen onderzoeksobject impliceert, dan associëren mensen op basis van jarenlange socialisatieprocessen mannelijkheid met deze kritische distantie.

Chodorow dringt er op aan dat mannen sterker op de voorgrond zouden treden als primaire verzorgers. Dit zou leiden tot een verschuivende perceptie in de object-relatiebeleving en tot een verminderde associatie tussen enerzijds mannelijkheid-afstandelijkheid versus vrouwelijkheid-relationaliteit anderzijds. Mannelijkheid dient zich dan niet langer te ontwikkelen in verzet tegen of ontkenning van vrouwelijkheid. Chodorow is ervan overtuigd dat als mannen sterker zouden betrokken zijn bij zorgtaken voor de opvoeding van kinderen, ook als de kinderen nog zeer klein zijn, dit zou leiden tot fundamentele veranderingen in huidige relaties van seksuele onderdrukking. Hierdoor zouden tevens kwaliteiten en waarden met een sterke connotatie van mannelijkheid, die de westerse samenleving vandaag hoog in het vaandel draagt, wat sterker gerelativeerd worden: denken we aan autonomie, onafhankelijkheid, individualiteit en objectiviteit. Ze meent dat het sterke accent op deze waarden mannelijke verdedigingsmechanismen zijn tegen met vrouwelijkheid

---

ke verdedigingsmechanismen zijn tegen met vrouwelijkheid geassocieerde relationaliteit. De sterk positieve appreciatie van de structurerende betekenis van de moederbinding, vanaf de prille kindertijd, spreekt me in de visie van Chodorow sterk aan, alsook haar plausibele verklaring voor de binding objectiviteit/mannelijkheid en subjectiviteit/vrouwelijkheid. Ik vraag me wel af of de uitweg die ze suggereert, niet al te eenvoudig is. Ik ben ervan overtuigd dat mannen meer op de voorgrond laten treden als primaire verzorgers minstens een noodzakelijke voorwaarde is ter verandering van de bestaande dichotomie afstand/mannelijkheid - nabijheid/vrouwelijkheid. Of het ook een voldoende voorwaarde is, zal nog moeten blijken. Bovendien situeert haar stelling zich op het niveau van de wenselijkheid en normativiteit, terwijl ze weinig empirisch toetsbaar is. Chodorows visie lijkt me een kerngezin van vader, moeder en kinderen te vooronderstellen. Misschien kan toekomstig onderzoek over de genderstereotypering onder kinderen in andere opvoedingssituaties verhelderen of een andere ouderstructuur tot een gewijzigde beeldvorming inzake stereotypering en dichotomieën leidt.

Is het na al deze informatie nog verbazingwekkend dat 92% van een groep leerlingen een man tekent als hen gevraagd wordt iemand te tekenen die bezig is met wetenschap? Met hun kunstwerken staan ze klaarblijkelijk in een, sinds verschillende eeuwen gestaag opgebouwde traditie, waarin mannelijkheid, objectiviteit en wetenschap worden verbonden.

3.5. Genderkritiek op sociale wetenschappen

Het eigene van deze kritiek op scheidend denken is dat geen enkele tak van de wetenschapsbeoefening ontsnapt aan deze kritische benadering. Vragen over de subject-object-verhouding, of over de wijze waarop aan specifieke disciplines specifieke dichotomieën ten grondslag liggen, kan men ten aanzien van elk vakgebied formuleren. Uiteindelijk resulteert dit in een aanpak die men als onderzoeker niet meer nu eens wel, dan eens niet kan hanteren. Men kijkt, luistert, leest en analyseert met een specifieke alertheid, die niet vrijblijvend is. Het meest eenvoudige voorbeeld daarvan is de spontane reflex om bij presentatie van empirisch onderzoek de vraag te stellen of men respondenten onderscheidt op basis van sekse dan wel spreekt over genderverschillen en of de onderzoeker de gehanteerde concepten definieert.

Het is intrigerend om te zien hoe vrouwenstudies, en later genderonderzoek, in ruim 25 jaar tijd geëvolueerd is. In de jaren zeventig had veel onderzoek tot doel de achterstelling van vrouwen op bepaalde maatschappelijke terreinen in beeld te brengen. Denken we aan cijfermateriaal over de geringe aanwezigheid van vrouwen in het politieke leven, de positie van vrouwen op de arbeidsmarkt, etc. Niet zelden was, impliciet of expliciet, een 'deficit'-denken de stimulans tot deze analyses, alsook een streven naar fundamentele gelijkheid: de lat diende gelijk gelegd, maar daarbij werd de arbeidscultuur of politieke cultuur waarbinnen meer vrouwen zouden moeten functioneren, niet echt kritisch bevraagd. Na een accent op gelijkheid, trad de notie 'verschil' steeds meer op de voorgrond. Onderzoek was (en is) er op gericht verschillen tussen mannen en vrouwen in beeld te brengen, niet enkel in aantallen, maar ook inhoudelijk. Denken we aan de vraag of er zo iets bestaat als een specifiek

inhoudelijk. Denken we aan de vraag of er zo iets bestaat als een specifiek met mannelijkheid geassocieerde en met vrouwelijkheid geassocieerde leiderschapsstijl (Draulans 2001). Uiteindelijk evolueerde het verschildenken steeds sterker naar het in beeld brengen van verschillen binnen één sekse. Dé groep vrouwen of dé groep mannen bestaat niet: leeftijd, levensbeschouwing, seksuele voorkeur, ras en etnie, klasse, etc. tekenen verschillen tussen groepen. Vrouwelijke, blanke, westerse middenklasse onderzoekers werden op dit punt de voorbije decennia sterk bekritiseerd, omwille van eenzijdigheid in hun blikveld. Sociologische onderzoeksmethoden kunnen op bijzondere wijze bijdragen om de validiteit van deze theoretische opties te toetsen: waarin verschillen specifieke groepen mannen, specifieke groepen vrouwen? Wat is het realiteitsgehalte van theorieën die accent leggen op verschillen tussen vrouwen?

Uiteraard bleef ook onderzoek naar fundamentele vragen over de aard van wetenschapsbeoefening niet uit. Ook gender-term-protagoniste en sociologe Ann Oakley heeft deze ontwikkeling van oriëntatie op specifieke maatschappelijke vragen naar wetenschapskritiek doorgemaakt en publiceerde in 2000 een monografie onder de titel *Experiments in Knowing. Gender and Method in Social Sciences*. In dit werk schetst ze actuele vragen naar de dragers van kennis, benoemt enkele 'paradigma oorlogen' en formuleert een aantal kritieken op experimenteel onderzoek. Ook zij stelt de fundamentele betekenis van een belangrijke dichotomie onder kritiek, met name de dichotomie kwalitatief-kwantitatief/experimenteel en besluit dat deze dichotomie niet enkel met adjectieven als hard-versus-zacht werd gekenmerkt, maar ook een gendergebonden lading kreeg. "*As this dichotomy immediately buys into a whole set of others, including 'masculinity' and 'femininity', it suggests that the division in methodology is, in some sense, just another epiphenomenon of the structural duality of male and female*" (...) *While it may seem self-evident that the former (quantitative/experimental) belong to science, and the latter to social science, these equations are actually part of the puzzle to be explained.*" (Oakley 2000, 5, 12) Zij beschrijft hoe ze zelf als onderzoeker de gevolgen van labelling, zo niet stigmatisering met een daaraan verbonden verschuivende appreciatie, heeft ondervonden, toen ze de overgang maakte van vooral kwalitatief naar vooral kwantitatief onderzoek. Andere auteurs spraken in termen van de 'oude' en de 'nieuwe' Oakley. Alsof een keuze tussen beide opties *conditio sine qua non* is, reageert Oakley, die een synthese bepleit, én ruimte om de meest geschikte onderzoeksmethode bij een specifieke vraagstelling te kiezen. Oakley gaat dan dieper in op wat zij betitelt als 'de paradigma-oorlog', die met de opkomst van het feminisme als sociale beweging sinds de jaren zestig alsmat sterker werd. Ze analyseert zeer systematisch de verschillende benaderingswijze van enerzijds een '(logical) positivist', 'scientific', 'quantitative', 'positivism' en anderzijds een 'naturalist', 'interpretivist', 'qualitative' benadering. Ze brengt de gevolgen van beide benaderingswijzen in beeld met betrekking tot hun doelstellingen, benaderingswijze, onderzoeksstrategie, methode, basiswaarden, instrumentaria, data, de verhouding van de onderzoeker tot het onderzoeksthema, theoretische onderbouw, etcetera. Oakley stelt de vraag waarom ook sociale wetenschappen zich ontwikkelden conform een cartesiaanse logica en de notie 'kwantitatief' associëren met metaforen van macht, mannelijkheid, hardheid en betrouwbaarheid. Ten einde deze vraag te beantwoorden, neemt ze de lezer mee in het verleden en beschrijft de ontwikkeling van diverse standpunten. Ze

---

van diverse standpunten. Ze waarschuwt ten stelligste voor de gevolgen van een dergelijk volgehouden tweedeling, waarin sociaal-wetenschappelijke onderzoeksmethoden worden verheven tot basisparadigmata die elkaar wederzijds uitsluiten.

Een ander recent werk dat in dit kader zeker vermelding verdient is het *Handbook of the Sociology of Gender* onder redactie van Janet Saltzman Chafetz (1999). In dit werk worden diverse artikels thematisch gebundeld onder 'basic issues', zijnde epistemologische en methodologische debatten, macrostructuren en processen (zoals gender en migratie, de feminisering van armoede, culturele studies), microstructuren en processen (gender socialisatie, gender en interactie, geweld), instituties (tewerkstelling, etnische ongelijkheid, opvoeding, politiek, sport, krijgsmacht), al dient opgemerkt dat het geheel vooral vanuit een Noord-Amerikaanse invalshoek wordt benaderd. Maar het werk illustreert wel dat een sociaal-wetenschappelijke genderbenadering theoretisch het geheel van maatschappelijke componenten en instituties kan omvatten. Janet Saltzman Chafetz verricht al langer onderzoek naar de implicaties van diverse gendertheorieën voor sociologisch onderzoek. In de tweede helft van de jaren tachtig doordacht ze de diverse componenten van theorieën inzake sociale verandering vanuit een genderperspectief (Saltzman Chafetz 1988; 1989). Ze analyseerde systematisch drie deelvragen, met name 1) welke specifieke sociale structuren en processen zijn dermate fundamenteel dat hun verandering een breedscalige, systematische verandering zal genereren? 2) hoe doet verandering zich voor? en 3) welke effecten hebben deze veranderingsprocessen op specifieke deelpopulaties in een samenleving? De eerste vraag confronteert met het doel van veranderingsprocessen, de tweede met de strategie en middelen, en de derde tenslotte met de grenzen van mogelijkheden tot verandering. Haar zoektocht naar een antwoord op de eerste vraag brengt Saltzman Chafetz tot twee, in haar ogen, kernelementen, respectievelijk arbeidsverdeling en definitiemacht. De auteur analyseert systematisch de genderstratificatie in de beroepsarbeid en gezinsarbeid. Het is jammer dat de notie sociale arbeid en de genderstratificatie in deze derde vorm van arbeid buiten haar analyse blijft, maar wellicht is de gevoeligheid voor dit thema sinds de negentiger jaren behoorlijk gegroeid. In het verleden hebben mannen controle verworven over een buiten verhouding groot aandeel van economische bronnen die nodig zijn om te overleven, aldus Saltzman Chafetz, terwijl zorgtaken in het gezin en huishoudelijke klussen vooral vrouwenarbeid zijn. Vrouwen zijn actief op de beroepsarbeidsmarkt, maar werken minder uren of in minder goed betaalde jobs, waardoor er tussen partners inkomensongelijkheid ontstaat. Een sterkere inkomenspositie verschaft de mannelijke partner nog steeds een sterkere machtsbasis in vele huisgezinnen, gewoon omdat hij een (substantieel) hogere bijdrage levert tot het gezinsinkomen. Een gendergeladen arbeidsverdeling heeft met andere woorden ernstige gevolgen, zowel op het macro- als op het microniveau van het samenleven. Macht en definitiekracht correleren. Machtsgroepen definiëren sociale relaties in een dusdanige terminologie dat deze definities de bevoorrechte status beschermen en wettigen. Op subtiele (en in sommige culturen veel minder subtiele) wijze weerspiegelen definities een masculien perspectief op het samenleven, schrijft Saltzman Chafetz aan het eind van de jaren tachtig. Deze stelling laat zich prima toepassen op het terrein van wetenschapsbeoefening, eeuwenlang een haast exclusief mannelijk voorrecht. Mogelijkheden tot verandering ziet de auteur vooral in de

dering ziet de auteur vooral in de doorstromingskansen van vrouwen tot de hoogste geledingen van maatschappelijke en economische besluitvorming. Theoretisch kunnen ook vrouwenbewegingen een belangrijke rol spelen op weg naar sociale verandering, maar de veranderingskracht van massa-vrouwenbewegingen voltrekt zich in golfbewegingen, met momenten van sterke en van minder sterke invloed. Bovendien 'produceren' dergelijke bewegingen de sociale veranderingsprocessen niet zelf, maar maken ze processen zichtbaar en versnellen processen die reeds in beweging zijn. Ze sluit haar analyse af met enkele beschouwingen over tegenreacties, die onherroepelijk ontstaan wanneer bepaalde maatschappelijke groepen hun positie bedreigd weten door veranderingsprocessen. Binnen het kader van dit artikel is het niet mogelijk haar theoretische beschouwingen over deze tegenreacties ruim 15 jaar later te toetsen op hun realiteitsgehalte. Maar hier ligt ongetwijfeld boeiend studiemateriaal.

4. OP ZOEK NAAR VERANDERING

Als scheidend denken sinds eeuwen verankerd is in onze cultuur en via socialisatieprocessen tot op vandaag wordt doorgegeven, is verandering dan denkbaar? Het is uiteraard nodig inzicht te verwerven in de wijze waarop mechanismen en processen functioneren. Jammer is dat ik, binnen de ruimte van dit artikel, een aantal thema's niet verder kan uitwerken, zoals bijvoorbeeld vragen van epistemologische aard die in het actuele genderdebat steeds sterker op de voorgrond treden, vragen over de verhouding tot een empirische benadering van wetenschap of vragen over de verhouding tot technologie. Ik verwijs in dit verband graag naar auteurs als Fox Keller, Harding, Code of Haraway. Een debat dat ongetwijfeld de agenda van gendertheoretici in de nabije toekomst zal beheersen, betreft de verhouding tussen gendertheorieën en differentiedenkers, die een prominente plaats geven aan sekseverschillen, seksualiteit, subjectiviteit en de symbolische orde. In welke mate corresponderen een biologisch lichaam in een bepaald geslacht met genderidentiteit of seksuele identiteit? (zie bijvoorbeeld Foster 1999)

Liever dan nog een nieuw theoretisch kader aan de orde te stellen, wil ik aan het einde van dit artikel kort enkele suggesties formuleren die kunnen fungeren als leidraad om dimensies van genderblindheid in onderzoek en publicaties op het spoor te komen. Bedoeling is aan de hand van deze voorbeelden aan te tonen dat werken aan genderbewustzijn binnen eenieders mogelijkheden ligt.

Het meest voor de hand liggend lijkt misschien aandacht voor de genderdimensie te vertalen als een systematische thematische keuze voor wetenschappelijk onderzoek waarin vrouwen niet enkel object maar ook subject van wetenschapsbeoefening zijn. Klassiek voorbeeld hiervan is de zoektocht van vrouwelijke wetenschappers naar de betekenis van 'vergeten' vrouwen in diverse wetenschappelijke of artistieke disciplines. Evelyn Fox Keller, zelf actief op het gebied van biofysica en wiskunde, schreef bijvoorbeeld een biografische studie over Barbara McClintock. McClintock was lange tijd voorzitter van de Genetics Society of America. Zij signaleerde als

---

lange tijd voorzitter van de Genetics Society of America. Zij signaleerde als eerste het principe van beweeglijke genetische elementen. In 1983 kreeg ze op 81-jarige leeftijd de Nobelprijs voor fysiologie en geneeskunde uitgereikt (Fox Keller 1983). Vrouwelijke Nobelprijswinnaars zijn sowieso witte raven, maar toch bleven een aantal onder hen veelal onbekend, zoals Bertha von Suttner, die reeds in 1905 de Nobelprijs voor vrede ontving. Dat de moeder van Socrates vroedvrouw was, en wellicht aan de bakermat stond van de metafoor 'maieutiek', is bijvoorbeeld velen onbekend. En dat dezelfde Socrates een vrouwelijke leermeester had, Aspasia, die bovendien nog politiek raadgever was voor Pericles, al evenzeer. Het zijn maar enkele van de talloze voorbeelden over vrouwen die onzichtbaar werden doorheen de geschiedenis en die thans via wetenschappelijk onderzoek bekendheid krijgen.

Maar dergelijke thematische aandacht zou de verkeerde vooronderstelling oproepen dat het probleem van genderblindheid vooral voor humane wetenschappen relevant is. Deze stelling is onterecht. Genderbewust omspringen met onderzoek en publicaties betekent nauwgezette aandacht voor het onderzoeksopzet, voor de wijze waarop centrale concepten worden gedefinieerd, en zo meer (15). Genderbewustzijn ontwikkelen impliceert uiteindelijk een permanente alertheid ontwikkelen, bijvoorbeeld voor de taal en stijl van publicaties. Men kan hierbij denken aan ogenschijnlijk banale vragen als: a) worden in een tekst vooral mannelijke termen gebruikt terwijl de auteur zowel mannen als vrouwen bedoelt ("De consument, hij..", "de patiënt, hij...", "de burger, hij...")? Een eenvoudige meervoudsvorm kan vaak dit euvel al verhelpen (Consumenten, patiënten, burgers...). b) Verraadt de grammaticale constructie een bepaald perspectief, door het gebruik van actieve werkwoorden bij de beschrijving van handelingen van mannen, terwijl een passieve werkwoordvorm gehanteerd wordt wanneer handelingen van vrouwen worden beschreven ("De Servische troepen verzamelden in ijtempo, terwijl vrouwen en kinderen naar veiliger oorden werden gebracht")? Een klassiek voorbeeld dat niet komt uit het domein van humane wetenschappen, is de wijze waarop lange tijd de versmelting van zaadcel en eikel werd voorgesteld in dichotome termen. De activiteit van de spermacel werd daarbij bedacht met termen als actief, krachtig, zich voortstuwend, penetrerend, terwijl de eikel passief vervoerd of meegesleept wordt. Recent onderzoek wijst op activiteit van zowel sperma- als eikel, wat uiteraard aanpassing van het taalspel impliceert (Martin 1991). c) Zijn de centrale onderzoeksconcepten degelijk afgewogen gedefinieerd? Of suggereert een concept bijvoorbeeld dat bepaalde menselijke gedragingen, kenmerken of eigenschappen enkel aan één sekse toebehoren (manhaftig gedrag of vrouwelijke overgevoeligheid)? Een andere wijze van genderblindheid via veralgemening, vindt men bij auteurs die een vraagstelling algemeen ontwikkelen, zonder zich af te vragen of deze benaderingswijze wel voor beide geslachten in dezelfde mate opgaat. Zo is bijvoorbeeld Jürgen Habermas vanuit feministische hoek bekritiseerd, omdat hij in zijn bekende theorieën geen genderdifferentiatie aanbrengt. Wetende dat een genderbenadering uitdrukkelijk aandacht besteedt aan wederkerigheid én aan machtsverhoudingen in de relaties tussen mensen, ligt een genderblinde theorie, bijvoorbeeld over machtsvrije communicatie, moeilijk (Fraser 1989). d) Ook het onderzoeksinstrumentarium zelf blijft niet buiten het blikveld. Ik wil nogmaals verwijzen naar het debat tussen Kohlberg en zijn vroegere assistente Gilligan over stadia in de morele oordeelsvorming. Hun beider onderzoeken vestigen de aandacht op risico's verbonden aan extrapolatie van onderzoeksresultaten die werden

verbonden aan extrapolatie van onderzoeksresultaten die werden verzameld op basis van gegevens over één geslacht naar een gemengde onderzoekspopulatie. Ook dierenexperimenten ontsnappen niet aan een kritische benadering: als dierenexperimenten worden ontwikkeld, bijvoorbeeld in functie van farmaceutische kennisverwerving, maakt men dan enkel gebruik van mannetjesdieren, omdat hormonale schommelingen en de menstruele cyclus van vrouwtjesdieren de proeven complexer maken? En zo ja, kan men dan resultaten verworven op basis van een mannelijke onderzoekspopulatie, zonder meer veralgemenen? Van een ogenschijnlijk andere orde, maar toch analoog, is de verhoogde gevoeligheid voor genderbewust onderzoek dat ontwikkeld werd in oorlogsgebieden of post-conflictzones. Als daar bijvoorbeeld onderzoek wordt verricht naar (traumatische) ervaringen, op basis van mondelinge bevraging van respondenten, dan dient men er rekening mee te houden dat voor bepaalde thema's, zoals seksualiteit, geweld, verkrachting of incest, het geslacht van de interviewer belangrijk kan zijn. Vrouwelijke respondenten zullen in dergelijke situaties waarschijnlijk makkelijker vertrouwen geven aan een vrouwelijke onderzoeker/interviewer.

Ik wil me in het kader van dit artikel beperken tot deze relatief eenvoudige voorbeelden die illustreren wat genderbewustzijn in het dagelijkse wetenschapsbedrijf kan betekenen. Ondanks de beknopte weergave van mogelijke concrete wegen tot verandering, vind ik het zinvol aan het slot van mijn bijdrage te tonen dat genderbewust onderzoek verrichten binnen eenieders mogelijkheden ligt. Immers, volgehouden aandacht voor taal en stijl, voor de wijze waarop een onderzoek is geconcipieerd, en zo meer, is een kwestie van alertheid, wilskracht en oefening. Groeiend genderbewustzijn, zoniet het bannen van genderblindheid, kan er toe leiden dat in de toekomst iets meer kinderen een vrouwelijke figuur tekenen als hen gevraagd wordt: "*Teken iemand die wetenschap beoefent*".

VOETNOTEN

- (1) Dit artikel is de herwerking van Draulans V.(2001) Wetenschapsbeoefening: genderblind of genderbewust? in: *Onze Alma Mater - Leuvense Perspectieven*, 55(3), p. 279-305 en wordt met toestemming van de redactie van *Onze Alma Mater* in herwerkte vorm opgenomen.
- (2) Recent komt de term gender steeds meer voor in combinatie met de toevoeging 'en diversiteit', als brede verzamelterm voor groepen die bijzondere aandacht verdienen, zoals laaggeschoolden, gehandicapten of allochtonen.
- (3) Hun artistieke composities verraden overigens nog enkele andere stereotypen: 86% tekent een brilletje, 63% vindt een labo jas een onontbeerlijk attribuut, 48% voegt er een baard of snor aan toe. Zie: Schiebinger (1999), ook overgenomen in: Vercoutere & Monard (2002).

-
- (4) Bron: www.vlir.be/downloads/personneelsstatistieken 2002.pdf. De Vlir-gegevens 1998-1999 verhelderen dat 43.58% vrouwelijke ZAP-leden versus 39.51% mannelijke ZAP-leden in een deeltijds dienstverband is tewerkgesteld. Zie ook Vercoutere & Monard 2002: 29, VLIR-werkgroep Gelijke Kansen 2002 en Stevens & Van Lamoen 2001.
  - (5) De Duitse historica Bock (1998) hanteert *Geschlecht*, als alternatief voor het in haar ogen met biologisch determinisme geladen woord 'seks'. Een alerte lezer zou er wellicht 'gender' verwacht hebben in plaats van 'geslacht'.
  - (6) Oakley verwijst op haar beurt naar een andere inspiratiebron voor het 'sex-genderonderscheid', met name een publicatie van psychoanalyticus R. Stoller uit 1968, getiteld *Sex and Gender*.
  - (7) Mannelijk/vrouwelijk als verwijzend naar biologische seks is bijgevolg een veel statischer concept dan mannelijkheid/vrouwelijkheid als verwijzend naar variabele politieke en sociale betekenissen.
  - (8) Vrouwenstudies wordt verdedigd als "*nieuw kennisgebied en als een organisatiestructuur die streeft naar systematisering, beoordeling en overbrenging van de feministische traditie en van de intellectuele inspanningen van vrouwen*" (Braidotti 1990, 164).
  - (9) Er zijn initiatieven en publicaties die zich profileren als mannenstudies. Voor een presentatie van enkele kernconcepten en bibliografische referenties, zie bijvoorbeeld Kimmel & Messner 1998, Brod 1987. In 1998 verscheen het eerste nummer van een nieuw tijdschrift, *Men and Masculinities*, met M. Kimmel als hoofdredacteur.
  - (10) Hieruit mag men niet besluiten dat er in vrouwenstudies geen aandacht gaat naar deze wederkerigheid. Het betreft een belangrijk accentverschil. Vrouwenstudies stelt ervaringen van vrouwen centraal en reflecteert van daaruit over deze wederkerigheid. Genderstudies plaatst de wederkerigheid in het centrum en heeft van daaruit aandacht voor de wijze waarop mannen en vrouwen deze wederkerigheid ervaren.
  - (11) Over de betekenis van seksegemengde groepen voor onderzoek en onderwijs op het domein van genderstudies, zie Schiebinger, 1999. Vanuit deze optiek acht ik de aanwezigheid van mannelijke studenten in vakken genderstudies bijzonder belangrijk.
  - (12) De Romeinse schrijver Plinius bijvoorbeeld verklaarde het fenomeen van aardbevingen als een teken van verzet en boosheid van de aarde tegen de schendingen van haar schoot (Halkes 1989, 29).
  - (13) Als later J.J. Rousseau (1712-1778) de natuur positiever waardeert blijft het denken in dichotomieën toch hardnekkig overeind. Rousseau ontwikkelde een sterk complementariteitsdenken, vanuit vrij gefixeerde opinies over 'natuurlijke' mannelijkheid en vrouwelijkheid, waarbij vrouwelijkheid sterk gedacht wordt vanuit moederschap en procreatie.
  - (14) Voor een uitgebreide analyse van Freuds stellingnamen met betrekking tot vrouwen, zie het hoofdstuk *Rethinking Freud on Women* in (Chodorow 1994) en ook (Chodorow 1997).
  - (15) Zie hiertoe bijvoorbeeld: Eichler (1991), *Nonsexist Research Methods. A Practical Guide*.

BIBLIOGRAFIE

- Astin, H.S. & C. Leland (1991), *Women of Influence, Women of Vision. A Cross-Generational Study of Leaders and Social Change*. San Francisco-Oxford: Jossey-Bass.
- Beasley, C. (1999), *What is Feminism? An Introduction to feminist Theory*. London/Thousand Oaks/New Delhi: Sage.
- Bock, G. (1998), Geschiede, Frauengeschiede, Geschlechtergeschiede, in *Geschiede und Gesellschaft*, 14, 364-391.
- Bock, G. (1990), Women, Gender and Dichotomies in history, pp. 86-89 in M. De Baar et al. (eds.), *In de ban van het verhaal. Elfde jaarboek voor vrouwengeschiedenis*. Amsterdam: Sun.
- Braidotti, R. (1990), 'Gender, gender aan de muur...' 'Statement' over het genderdebat, *Tijdschrift voor Vrouwenstudies*, 11(4), 438.
- Braidotti, R. (1990), *Beelden van leegte. Vrouwen in de hedendaagse filosofie*. Kampen: Kok-Agora.
- Brod, H. (ed.) (1987), *The Making of Masculinities: the new men's studies*. Boston: Allen & Unwin.
- Brouns, M. (1990), Integratie, of een dreigende pacificatie van vrouwenstudies? Een beschouwing naar aanleiding van de Sociaal-Wetenschappelijke Studiedagen, 19-20 april 1990, *Tijdschrift voor Vrouwenstudies*, 12(4), 441-444.
- Chodorow, N. (1978), *The Reproduction of Mothering: Psychoanalysis and the Sociology of Gender*. Berkeley: University of California Press.
- Chodorow, N. (1989), *Feminism and psychoanalytic Theory*. New Haven/London: Yale University Press.
- Chodorow, N. (1994). *Femininities. Masculinities. Sexualities. Freud and Beyond*. Lexington: University Press of Kentucky.
- Chodorow, N. (1997). Gender, Relation, and Difference in Psychoanalytic Perspective, pp. 8-20 in D.T. Meyers (eds.), *Feminist social Thought: a Reader*. New York/London: Routledge.
- Dejonckheere, M. (2000), Gender is meer dan gelijke kansen. Dossier: gender, een facet van duurzaam beleid, *Ter zake, Cahier 5*.
- Draulans, V. (2000), Joan W. Scott: 'Millennial Fantasies' over gender: L'imagination au pouvoir aan het eind van de twintigste eeuw?, *Sophia. Etudes féministes. Vrouwenstudies*, 6(21-22), 15-23.
- Draulans, V. (2001), Glazen plafond: realiteit of mythe? Een genderanalyse van leidinggeven, *Ethische Perspectieven*, 11(4), 231-232.
- Draulans, V. (2001), Wetenschapsbeoefening: genderblind of genderbewust?, in: *Onze Alma Mater - Leuvense Perspectieven*, 55(3), 279-305.
- Eichler, M. (1991), *Nonsexist Research Methods. A Practical Guide*. New York/London.
- Evans, J. (1995), *Feminist Theory Today. An Introduction to Second-Wave Feminism*. London/Thousand Oaks/New Delhi: Sage.

-
- Foster, J. (1999), An Invitation to Dialogue. Clarifying the Position of Feminist Gender Theory in Relation to Sexual Difference Theory, in *Gender and Society*, 13(4), 431-457.
- Fraser, N. (1989), What's Critical about Critical Theory? The case of Habermas and Gender, pp. 113-143 in: Fraser, N. *Unruly Practices. Power, Discourse and Gender in Contemporary Social Theory*. Oxford-Cambridge: Polity Press.
- Gilligan, C. (1982), *In a Different Voice: Psychological Theory and Women's Development*. Cambridge: Harvard University Press.
- Halkes, C.J.M. (1989), *En alles zal worden herschapen. Gedachten over de heelwording van de schepping in het spanningsveld tussen natuur en cultuur*. Baarn: Ten Have.
- Helgesen, S. (1990), *The Female Advantage. Women's Ways of Leadership*. New York: Doubleday.
- Fox Keller, E. (1983), *A Feeling for the Organism: The Life and Work of Barbara McClintock*. New York: Freeman.
- Fox Keller, E. (1993), De oorsprong, geschiedenis en politiek van het onderwerp 'gender en wetenschap'. Een persoonlijk verslag, *Tijdschrift voor Vrouwenstudies*, 4(1), 10.
- Fox Keller, E. & H.E. Longino (1996), Introduction, pp 1-4 in E. Fox Keller & H.E. Longino (eds.), *Feminism and Science*. Oxford: Oxford University Press.
- Demenint, M.I. & C.E. Disselen (eds.) (1992), Vrouwen, leiderschap en management: het doorbreken van vicieuze cirkels, pp. 124-129 in M.I. Demenint & C.E. Disselen et al., *Vrouwen, leiderschap en management*. Utrecht: Lemma.
- Kimmel, M.S. & M.A. Messner (eds.) (1998), *Men's Lives*. New York: Macmillan.
- Klenke, K. (1996), *Women and Leadership. A Contextual Perspective*. New York: Springer.
- Kuhn, T.S. (1962), *The Structure of Scientific Revolutions*. Chicago: University of Chicago Press.
- Martin, E. (1991). The Egg and the Sperm: How Science has constructed a Romance based on Stereotypical Male-Female Roles, in *Signs*, 16(3), 485-501.
- Oakley, A. (1972), *Sex, Gender and Society*. London: Maurice Temple Smith.
- Oakley, A. (2000), *Experiments in Knowing. Gender and Method in Social Sciences*. Oxford-Cambridge: Polity Press.
- Saltzman Chafetz, J. (ed.) (1999), *Handbook of the Sociology of Gender*. New York: Kluwer-Plenum.
- Saltzman Chafetz, J. (1989), *Gender Equality. Toward a Theory of Change*, pp. 135-160 in R. A. Wallace (ed.), *Feminism and sociological Theory*. London-New Delhi: Sage.
- Saltzman Chafetz, J. (1988) *Feminist Sociology: An Overview of Contemporary Theories*. Itasca: F.E. Peacock.
- Schiebinger, L. (1999), *Has Feminism changed Science?* Cambridge/London: Harvard University Press.
- Scott, J.W. (1996). Gender: a Useful Category of Historical Analysis, pp. 152-180 in J. Scott (ed.), *Feminism and History*. Oxford/New York: Oxford University Press. Eerder gepubliceerd in *American Historical Review*, 91 (1986) 5, 1053-1075.

Stevens, I. & I. Van Lamoen (2001), *Manual on Gender Mainstreaming at Universities*. Leuven-Apeldoorn: Garant.

Vercoetere, K. & E. Monard (2002), *Wetenschappelijk onderzoek en de genderproblematiek*. Brussel: Vlaamse Raad voor Wetenschapsbeleid.

VLIR-werkgroep Gelijke Kansen (2002), *Bevordering van Gelijke Kansen aan Vlaamse Universiteiten*. Brussel.